

еврейського походження Пауля Целана. Текстовий концепт розглядається як динамічна величина, семантичну структуру якої визначають індивідуально-авторське світоощучення. Текстовий концепт складається з мовного та умовного планів, тобто імплікації та експлікації. Умовний план текстового концепта СМЕРТЬ в поетичному просторі Пауля Целана втілює міфологічні, біблійські символи, є глибоко архетипним і одночасно суб'єктивно-авторським. Мовний план текстового концепта СМЕРТЬ – це сукупність способів його вербалізації, серед яких пріоритетними є індивідуально-авторські неологізми.

Ключевые слова: текстовий концепт, авторизм, синестезія, оксюморон, метафора, архетип.

Leshchuk Yuliya. Verbalization of the Textual Concept DEATH in the Poems of Paul Celan. The article deals with the modeling of the artistic concept PERSON in the poetry of the German speaking poet of the Jewish origin Paul Celan. The concept is considered to be a dynamic value, the semantic structure of which is predetermined both by the changes, taking place in the society and in the consciousness of a separate person. The textual concept consists of the mental and speech plans, in other words – implication and explication. The mental plan of the textual concept DEATH includes mythic, biblical symbols, is considered to be archetypal and at the same moment subjective. The speech plan of the textual concept consists of its verbalization means, the most frequent of which the Celan's authorisms are to be mentioned.

Key words: textual concept, authorism, synesthesia, oxymoron, metaphor, archetype.

Стаття надійшла до редколегії
11.04.2014 р.

УДК 811.111'372

**Леся Малімон,
Юлія Федецька**

Лінгвокультурний концепт БАТЬКІВСТВО: до постановки проблеми

У статті розглянуто теоретичні основи дослідження й сформульовано наявні підходи до вивчення лінгвокультурних концептів. Здійснено спробу обґрунтувати зміст та структуру лінгвокультурного концепту БАТЬКІВСТВО, окреслити шляхи й методи дослідження цього концепту та його актуалізацію лексичними й фразеологічними одиницями сучасної англійської мови.

Ключові слова: концепт, лінгвокультурологія, лінгвокультурний концепт, структура концепту, актуалізація концепту.

Постановка наукової проблеми та її значення. Визначальна ознака сучасної гуманітарної думки – тенденція до інтеграції дисциплін, яка особливо чітко простежується у сфері лінгвістики. Вивчення мови як багатоаспектного феномену змушує науковців відходити від принципу «лінгвістика заради лінгвістики» і сприяє появі інтегрованих дисциплін. Одна з таких дисциплін – *лінгвокультурологія* – маргінальна галузь мовознавства, наукова дисципліна синтезованого типу, що вивчає взаємозв'язок і взаємодію культури та мови в процесі її функціонування з орієнтацією на сучасні пріоритети й культурні установки (систему норм та суспільних цінностей). Інакше кажучи, культура як складна семіотична система, духовне буття суспільства, особлива форма спілкування, зрештою, сукупність духовних та матеріальних цінностей, створених людьми, існує в тісному взаємозв'язку з мовою, у якій вона «вербалізується», «схоплюється» й зберігається [21, с. 303].

Звернення науковців до зв'язків мови з етнічною культурою та зі світоглядом по-новому актуалізують ідеї класиків (В. фон Гумбольдта, О. Потебні, Е. Сепіра й ін.) про мову як духовну сутність етносу, унікальний і неповторний його витвір. В етнічній свідомості відображені характерні особливості та своєрідність національного характеру, що виступає визначальною величиною для формування структури мовних моделей, у межах яких здійснюється концептуалізація світу.

Особлива увага до вивчення проблеми взаємозв'язку та взаємовпливу мови й культури не випадкова, адже, як стверджує Дж. Лайонз, «Мова дає ключ до культури, провідником якої вона є», а

тому «мову й культуру слід вивчати разом» [14, с. 289]. Усе «мовознавство пронизане культурно-історичним змістом, оскільки його предмет – мова, що є умовою, основою і водночас продуктом культури» [15, с. 26]. Мова «проростає» в культуру, розвивається в ній та виражає її, будучи засобом накопичення і збереження культурно значущої інформації. У сучасних дослідженнях культуру стали розглядати не просто як суміжну з лінгвістикою науку, а як феномен, без глибокого аналізу якого, як стверджує польський мовознавець Єжи Бартмінський, неможливо пізнати таємницю людини, мови й тексту [32, с. 60].

Об'єктом лінгвокультурології є взаємозв'язок та взаємодія мови й культури у процесі її функціонування в мовній свідомості носія тієї чи тієї лінгвокультури [21, с. 303], а **предметом**, за В. А. Масловою, – дев'ять типів лінгвокультурних одиниць і явищ: 1) слова й вирази, що є предметом лінгвокультурознавства; 2) міфологізовані культурно-мовні одиниці (міфологеми); 3) паремії; 4) символи та стереотипи, еталони й ритуали; 5) образи; 6) мовленнєва поведінка; 7) стилістичний уклад мови; 8) мовленнєвий етикет; 9) взаємодія релігії й мови [15].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Сьогодні лінгвокультурологія перебуває в колі зацікавлення таких лінгвістів, як Н. Д. Арутюнова [3], А. Вежбицька [5], Ю. С. Степанов [25]. Терміносистема та методологія лінгвокультурологічних досліджень розроблена також у роботах С. Г. Воркачова [6], В. В. Воробйова [7], В. І. Карасика [11], Г. Г. Слишкіна [23] та ін. В українському мовознавстві в руслі когнітивної лінгвістики й лінгвокультурології працюють мовознавці І. А. Голубовська [8], О. В. Городецька [9], А. М. Приходько [19], Т. В. Радзівська [20], М. В. Скаб [22] й ін.

Основні аспекти дослідження сучасної лінгвокультурології: 1) *діахронічний*, що вивчає еволюцію лінгвокультурного стану етносу; 2) *зіставний*, спрямований на аналіз відбитків культури в етносвідомості й мові одного етносу під кутом зору іншого; 3) *ситуаційний*, що описує певну лінгвокультурну ситуацію, яка склалася в країні, регіоні тощо; 4) *когнітивний*, орієнтований на опис культурних концептів народу та мовних засобів їхньої репрезентації; 5) *семантичний*, що описує культурні компоненти в семантиці мовних знаків і текстів, а також наявні в мові культурні коди; 6) *дискурсний*, що досліджує культурні вияви в комунікації, різних типах текстів і дискурсів [21, с. 304].

Дослідники виокремлюють такі *напрями* сучасної лінгвокультурології: 1) *фразеологічно орієнтований*, що вивчає культурно маркований зміст фразеологічних одиниць різних мов; 2) *концептологічний*, представлений описом наявних у відповідній культурі концептів на текстовому матеріалі різних сфер спілкування, установленням культурних домінант різних етносів; 3) *лексикографічний*, що має прикладну спрямованість на укладання різних словників, які несуть культурну інформацію; 4) *лінгводидактичний*, орієнтований на методику викладання мови як іноземної під кутом зору культурних розбіжностей носіїв різних мов; 5) *етнопсихологічний*, спрямований на вияв авто- й гетеростереотипів різних народів під впливом їхніх культур [21, с. 304].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Батьківство – багатоаспектний феномен, який вивчається в різних галузях: педагогіці, психології, соціології, соціальній роботі. За визначенням Р. В. Овчарової, батьківство – це соціально-психологічний феномен, що являє собою сукупність знань, уявлень і переконань стосовно себе в батьківській ролі, які реалізуються у всіх проявах поведінкової складової батьківства. Як надіндивідуальне ціле, батьківство включає в себе подружню пару, яка вирішила дати початок новому життю, та саму дитину [18].

У літературі сутність батьківства як багатогранного явища тлумачиться в декількох аспектах [13], а саме:

- як біологічний, соціокультурний і психологічний феномен; інтегральне психологічне утворення особистості (батька і/чи матері); надіндивідуальне ціле (ми – батьки);
- як соціальний інститут, який поєднує два інших інститути – материнство й батьківство (у вузькому розумінні);
- як діяльність батьків щодо догляду, матеріального забезпечення, виховання, навчання дитини;
- як етап у житті людини, який починається з моменту зачаття дитини й не припиняється після смерті дитини;
- як буття, стан, перебування людини в становищі батька;

- як об'єктивний факт походження дитини від конкретних батьків, засвідчений актовим записом про народження;
- як суб'єктивне відчуття людини себе батьком;
- як кровне споріднення між батьками й дитиною;
- як усвідомлення батьками родинного зв'язку з дітьми.

Учені умовно виділяють два підходи до розуміння батьківства. Згідно з першим, біологічна спорідненість є конституюючим елементом батьківства. У межах такого підходу батьківство визначається як наслідок біологічної схильності та здатності представників обох статей до виконання функцій турботи й догляду за своїми (біологічними) дітьми; як константа, яка піддається мінімальним культурним й історичним змінам. Інший підхід – визначає батьківство як соціальний конструкт, якому властива історична та культурна варіативність. Останній підкреслює динамічний характер материнства й батьківства [13].

Незважаючи на той факт, що батьківство – одна з фундаментальних цінностей людства, актуальність цього поняття зумовлена самим життям, указаний феномен не був фактично об'єктом лінгвістичних досліджень на матеріалі англійської мови, а досліджувався лише дотично під час аналізу таких концептів, як «мати», «жінка», «жіночість», «фемінність», «чоловік», «батько», «маскуліність» (див. кандидатські дисертації Ю. В. Абрамової [1], О. С. Бондаренка [4], А. Л. Кисельової [12], Н. В. Соколової [24], У. Б. Марчук [16]), а також при вивченні концептів «сім'я», «родинні стосунки» (див. роботи Л. Б. Ніколаєвої [17], М. А. Терпак [26], В. Б. Яковлевої [31], Ю. В. Железної [10]). Дослідженню феномену материнства на матеріалі англійської мови присвячено наукові статті С. А. Хименко (див. [27–29]) та дисертаційну роботу А. Д. Алиєвої [2]. На матеріалі української мови концепти «мати» й «батько» досліджувала А. В. Чернова [30]. Лінгвістичні розвідки, які стосуються сутності батьківства як здатності представників обох статей до виконання функцій та обов'язків із виховання своїх біологічних дітей, нам не відомі. А тому наше дослідження актуальне. Воно виконуватиметься в руслі концептологічного напрямку. Його **мета** – описати концепт «БАТЬКІВСТВО» на матеріалі даних словників-тезаурисів, тлумачних словників сучасної англійської мови й текстового матеріалу художньої прози британської та американської лінгвокультури.

Основні завдання:

- обґрунтувати теоретичні засади дослідження номінації *батьківства* в парадигмах сучасної лінгвістики;
- осмислити поняття «лінгвокультурний концепт» у структурі сучасної наукової парадигми;
- визначити місце й статус концепту «батьківство» в картині світу англомовної спільноти;
- розробити методіку аналізу, яка дасть змогу виявити специфіку вербалізації лінгвокультурологічного концепту «батьківство», його структуру та зміст із позицій системно-функціонального підходу;
- виокремити корпус одиниць лексико-семантичної групи *батьківство* як засіб вираження досліджуваного культурологічного концепту;
- довести різночастиномовну природу засобів актуалізації поняття *батьківство*;
- окреслити роль аналізованої групи лексичних одиниць у мовному моделюванні картини світу англомовної спільноти у зв'язку з їх соціокультурним життям;
- проаналізувати морфемні та словотвірні особливості семантичного простору корпусу одиниць лексико-семантичної групи *батьківство*;
- здійснити аналіз семантичної структури досліджуваних номінативних одиниць;
- визначити закономірності аналізованої групи лексичних одиниць у синтагматичному плані;
- описати особливості вираження концепту «Батьківство» в англомовній художній літературі.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Здійснення аналізу концепту «Батьківство» за допомогою наукового апарату когнітивної лінгвістики, вивчення концептуальної будови природної мови відкриє можливість отримання достатньо достовірних даних про універсальні та ідіоетнічні світоглядні параметри досліджуваного англомовного соціуму. Здійснення такого дослідження дасть новий матеріал для глибшого пізнання мови в аспекті її взаємодії з мисленням, а також людини та культури, щоб пізнати специфіку лінгвального відображення об'єктивної і концептуальної картин світу, виявити своєрідність англійської лексико-фразеологічної системи світу.

Джерела та література

1. Абрамова Ю. В. Регулятивний потенціал британських прислів'їв як засобів мовного втілення концептів «Чоловік» і «Жінка»: автореф. дис. ... канд. філол. наук / 10.02.04 / Ю. В. Абрамова. – Х., 2007. – 19 с.
2. Алиева А. Д. Вербалізація концепту «Материнство» в сучасній англійській мові: лексико-семантичний та когнітивний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук / 10.02.04 / А. Д. Алиева. – Львів, 2013. – 19 с.
3. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. – 2-е изд., испр. / Н. Д. Арутюнова. – М.: Яз. рус. культуры, 1999. – 896 с.
4. Бондаренко О. С. Концепти «Чоловік» і «Жінка» в українській та англійській мовній картині світу: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 / О. С. Бондаренко. – Донецьк, 2005. – 19 с.
5. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / А. Вежбицкая; пер. с англ. А. Д. Шмелева. – М.: Яз. славян. культуры, 2001. – 288 с. – (Язык. Семиотика. Культура. Малая серия).
6. Воркачев С. Г. Постулаты лингвоконцептологии / С. Г. Воркачев // Антология концептов / [под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина]. – М.: Гнозис, 2007. – С. 10–12.
7. Воробьев В. В. Лингвокультурология (теория и методы): монография / В. В. Воробьев. – М.: Изд-во РУДН, 1997. – 331 с.
8. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу: [монографія] / І. О. Голубовська; Київ. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: Логос, 2004. – 283 с.
9. Городецька О. В. Національно-марковані концепти в британській мовній картині світу ХХ століття: автореф. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / О. В. Городецька. – К., 2002. – 20 с.
10. Железнова Ю. В. Лингвокогнитивное и лингвокультурологическое исследование концепта «Семья»: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Ю. В. Железнова. – Ижевск, 2009. – 20 с.
11. Карасик В. И. Лингвокультурный концепт как единица исследования / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики / под ред. И. А. Стернина. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 2001. – С. 75–79.
12. Кисельова А. Л. Концепт «Жіночість» у вікторіанській лінгвокультурі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / А. Л. Кисельова. – К., 2007. – 20 с.
13. Кравець В. П. Психологічні та психолого-педагогічні аспекти формування усвідомленого батьківства / В. П. Кравець. – К.: Вид. центр «Академія», 2001. – 244 с.
14. Лайонз Дж. Язык и лингвистика. Вводный курс / Дж. Лайонз; [пер. с англ. И. А. Муравьевой и Е. Г. Устиновой]. – М.: УРСС, 2004. – 320 с.
15. Маслова В. А. Лингвокультурология / В. А. Маслова. – М.: Академия, 2001. – 208 с.
16. Марчук У. Б. Особливості функціонування концепту «мати (мама)» в індоєвропейському лінгвокультурному просторі // Вісн. Житомир. держ. ун-ту. Філологічні науки. – 2008. – Вип. 39. – С. 213–217.
17. Ніколаєва Л. Б. Типологія термінів спорідненості: автореф. дис. ... канд. філол. наук / Л. Б. Ніколаєва. – Донецьк, 2005. – 20 с.
18. Овчарова Р. В. Родительство как психологический феномен [Текст]: учеб. пособие / Р. В. Овчарова. – М.: Моск. психол.-соц. ин-т, 2006. – 496 с.
19. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя: Прем'єра, 2008. – 332 с.
20. Радзівєвська Т. В. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст – соціум – культура – мовна особистість: [монографія] / Т. В. Радзівєвська. – К.: ДП «Інформ.-аналіт. Агенство», 2010. – 491 с.
21. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінол. енцикл. / О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
22. Скаб М. В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери: [монографія] / М. В. Скаб. – Чернівці: Рута, 2008. – 360 с.
23. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты: [монография] / Г. Г. Слышкин. – Волгоград: Перемена, 2004. – 340 с.
24. Соколова А. В. Вербалізація концептосфери «Фемінізм» в американському жіночому дискурсі ХІХ–ХХІ ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / А. В. Соколова. – Одеса, 2007. – 20 с.
25. Степанов Ю. С. Концепты. Тонкая плёнка цивилизации / Ю. С. Степанов. – М.: Яз. славян. культур, 2007. – 248 с.
26. Терпак М. А. Английский лингвокультурный концепт «Семья» и способы отражения его коннотативного содержания в языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / М. А. Терпак. – Самара, 2006. – 19 с.
27. Хименко С. А. Лінгвокогнітивні аспекти реалізації концепта «Материнство» в англійській картині світу / С. А. Хименко // Наука і сучасність. Педагогіка. Філологія: зб. наук. пр. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Т. 42. – К.: Логос, 2004. – С. 215–223.

28. Хименко С. А. Особливості моделювання концептуального поля актанта-матері як інформаційного ядра концепту «Материнство» / С. А. Хименко // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2004. – Вип. 17. – С. 256–258.
29. Хименко С. А. Семантична диференціація номінативного простору «Материнство» в англomовній картині світу (на матеріалі лексикографічних джерел) / С. А. Хименко // Мови у відкритому суспільстві : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. – Чернігів : [б. в.], 2006. – С. 61–64.
30. Чернова А. В. Концепти «Батько», «Мати» в українській лексико-фразеологічній системі світу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / В. Б. Яковлева. – Дніпропетровськ, 2010. – 21 с.
31. Яковлева В. Б. Вербалізація концепту «Сім'я» в українській мовній картині світу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / В. Б. Яковлева. – Х., 2008. – 19 с.
32. Bartmiński J. Miejsce wartości w językowym obrazie świata / J. Bartmiński // Język w kręgu wartości. Studia semantyczne / pod red. J. Bartmińskiego. – Lublin : Wyd-wo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2003. – S. 59–86.

Малимон Леся, Федецька Юлія. Лингвокультурный концепт «отцовство»: к постановке проблемы.

В статье предпринимается попытка наметить пути исследования лингвокультурного концепта «Отцовство» на материале английского языка. *Отцовство* – сложный, многоаспектный социально-психологический феномен, который фактически не исследовался с позиций лингвистики. Анализируются теоретические предпосылки лингвистического исследования, определяется сущность понятия «лингвокультурный концепт», намечаются основные задачи и параметры исследования (выделение лексико-фразеологического номинативного поля, анализ содержания и структуры этого поля, исследование синтагматических особенностей выделенных лексических единиц).

Ключевые слова: концепт, лингвокультурный концепт, структура концепта, актуализация концепта.

Malimon Lesiya, Fedetska Yuliya. Linguocultural Concept «Parenthood»: Stating the Problem. An attempt is made to outline the main ways of investigating the linguocultural concept «Parenthood» on the basis of Modern English. Parenthood is a complex many-sided socio-psychological phenomenon which in fact hasn't been investigated from the point of view of linguistics. The article is focused at theoretical prerequisites of linguistic research, defining the essence of the notion «linguocultural concept», laying out the main tasks and parameters of the research (selecting the lexico-phraseological nominative field, the analysis of the structure of this field, investigating the syntagmatic peculiarities of the selected lexical units).

Key words: concept, linguocultural concept, concept structure, actualization of the concept.

Стаття надійшла до редколегії
10.04.2014 р.

УДК 811.111'38

Майя Осташевская

Алгоритм концептуального анализа художественного текста

Рассмотрены способы изучения концептуальной картины мира в художественном произведении отечественными и зарубежными лингвистами. Анализируются работы таких филологов, как Е. С. Кубрякова, В. И. Карасик, И. А. Стернин, М. М. Гаспаров, А. К. Жолковский, Ю. К. Щеглов, Л. Г. Бабенко, Н. А. Кузьмина и др. Сравниваются как исходные принципы анализа, так и предлагаемые конкретные процедуры с целью выработки собственного подхода к изучению поэтической картины мира писателя.

Ключевые слова: картина мира, концептуальная картина мира, языковая картина мира, поэтическая картина мира, алгоритм.

Постановка научной проблемы и ее значение. Объектом исследования данной работы являются способы изучения концептуальной картины мира в художественном произведении отечественными или зарубежными лингвистами.

Анализ исследований этой проблемы. Обращение к концептуальному анализу художественного произведения обусловлено поиском объективного метода, позволяющего приблизиться к реше-